

RÁTH KÁROLY

M. AKAD. TAG

EMLÉKEZETE.

A TÖRTÉNELMI OSZTÁLY MEGBIZÁSÁBÓL

ELŐADTA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK

1869. APRIL 5. TARTOTT ÜLÉSÉBEN.

RÓMER FLÓRIS

LEV. TAG.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1869.

Ráth Károly.

Magyar akadémiai tag emléke.

Előadta a Történelmi Osztály megbízásából a M. Tud. Akadémia 1869. apr. 5-én tartott ülésében.

Rómer Flóris.

lev. tag.

A M. Tudományos Akadémia ülései a családi életnek mindannyi mozzanatait képviselik. Nincsen év, melyben legalább egyszer, még a távol vidéken lakó tagjai is össze jönnek, hogy élénk eszmecsere, kölcsönös barátság és testvéries munkálkodás közt — a társulat benső életét fontartó rendszabályokat alkossanak, a kiérdemlett pályadíjakat a beérkezett jeles munkákért kiosszák, az elhunyt tagok helyébe új meg új munkatársakat válasszanak. Ezen visszacsörzési folyamatnak egész éven át tartó nyilvánulásai a székkfoglalók, melyeket mindannyi örvendetes családi ünnepeknek tekintünk; de előfordulnak gyakorta oly borús napok is, midőn e díszes körből örökre távozott barátink emlékét szónoklatokkal örököltvén, a mély gyásznak jelei közt elfelejtetetlen elhunytaink munkakörére visszapillantunk, a testvériség, az elismerés, a bála érzelmeit ezen tisztes helyről fennem hirdetvén, a hazai közönséget is a soraink közt támadt, sokszor nehezen kipótolható veszteségről értesítjük.

Tudjuk, hogy mindnyájan, míg az Akadémia fennáll, a természet örök törvénye szerint előbb utóbb ezen kegyelotes megeplékezés tárgyaivá leszünk; tudjuk azt is, hogy azok, kik hosszú, munkás életük folytán legtöbbet működtek, a

*) Ráth Károly életrajza azerképpel a „Vasárnapi Ujság” 1862. év 48 ik számában tölemjelont meg; életrajza pedig a „Magyar irók” II. kötetében.

tudományos pályán legtöbb babért arattak, valószínűleg legelőbb főgnak dícső tetteik után magasztaló szónoklatra, vagy hiányaik és mulasztásaik következtében méltányos, de igazságos bírálatra találni; s így ki tevékenysége végén, hosszúságos munkapálya után, lankasztó betegség vagy tiszteletre méltó öregség folytán esendesen és fájdalom nélkül mintegy rendes uton jobb világra átszenderül, fájdalommal tölti el a visszamaradó szaktársakat és az egész Akadémiát, de mint-hogy ezen szomorító eseménynek előbb-utóbbi bekövetkeztét a rokonszebek előre láthatták, emek híre kevesebbé meg-rázkódtató; míg ellenben sokkal fájdalmas megfélepetéssel jár azon váratlan tudósítás, midőn valaki, kit még csak néhány nap előtt vidáman, és legjobb egészségben öleltünk, kit élete legtevékenyebb szakában, fáradhatlanul munkaköréhez visszatérni láttunk, alig hihető, rögtön kimúlta hírének valóságáról meggyőződünk és a várt közeli viszonzítás reményéről örökre le kell mondanunk.

Ily kebelházó tudósítást vett majd egy év előtt a Magyar Tudom. Akadémia Ráth Károly levelező tagja haláláról; mely által a történelmi osztály, joggal mondhatjuk, egyik legszorgalmas, leghuzgóbb munkását veszte el. Nem szükséges megemlítenem, hogy a titkári gyászjelentés mindnyájunkat a legmélyebb bánattal, a legőszintébb fájdalommal lepett meg, mely annál nagyobb, minél kevesebbé van kilátásunk, hogy a körünkben támadt hézag csakhamar egészen kipótolható legyen.

Hogy ezen érzéktompító perczen a mélyen tisztelt osztály amyi jeles tagtárs, oly ügyes szónokok és remek élet-írók közt, kik ezen díszes kötelességet sokkal ünnepélyesebben, sokkal behatóbban végezték volna, engem bizott meg avval, hogy korán elhunyt barátunk emlékét az akadémia előtt örökítem, egyedül annak vagyok képes tulajdonítani, hogy e téren való első fellépésem alkalmával elnézve gyakorlatlanságom és az abból következő elfogultságomtól, a tisztelt osztály leginkább azt vevé tekintetbe: hogy a dícsőültnek egyik régiebb ismerőse, évekön át meghitt barátja és hosszú évsoron át a „györi történelmi és régészeti füzetek” szerkesztésében munkatársa voltam; miért is ernyedetlen

munkásságát, messze kiható terveit és nagyszerű törekvéseit, tiszta hazafias jellemét nem csak észlelhettem, de mintegy észrevételül egész valóját tanulmányozhattam.

Jól tudom, hogy ezen ünnepélyes perczen, azon várakozás közt, melyet a hivatalos teendők sora költött fel, kötelességemmé vált, hogy Ráth Károly fölött emlékbeszédet tarisak, jól tudom azt is, hogy mintegy tisztemmé lett, elhunyt tagtársunk személyéről, tetteiről, munkaköréről és azon helyről, melyet tudományos Pantheonunkban elfoglalt, határozott, hű képet festeni; de szaktudományom elveiből ismerem azt is, hogy ha a történelmi képnek fő személyét kellő világosságba akarom helyezni, mindennek előtt a leghatályosb háttért s a jellemző környezetet kell illően, műszabályilag megválasztanom.

Mielőtt tehát osztálytársunkat előtérbe léptetném, szükségesnek tartom, hogy a magyar történelmi források állapotáról szóljak azon korszakban, midőn Ráth Károly e téren való működését megkezdé, hogy így munkásságának egész folyamata és a elézött végeredménynek magasztos volta még inkább szembetűnjék. Ezen kísérlet nem akar azonban pusztá műfogás lenni, hanem az általam festendő képnek nélkülözhetlen háttére, melyet ezennel felfrísítenem azért is kell, mert kutatóink legtöbbjei, kik az újabb, szerencsésb korszak bővebb, hább kútfőiből dolgozgatnak, alig vagy csak ritkán emlékeznek meg azon nehézségekről, és akadályokról, melyekkel a történetbuvárnak csak mintegy harmincz év előtt is kellett szünetlenül küzdenie.

Jelenleg végre olyan korszakban élünk, melyben nem csak a mestereknek, hanem a segédeknek is kijut az érdemlett elismerés, melyben a nyers munkaerő is nagy állami tényezőnek tekintetvén, ez jogait és igényeit, mindinkább érvényesíti, melyben a műipar és üzlet törekvései mindenütt tisztelettel említetnek, és a munkaosztás korszerű és messze-ható kérdése magasabb állami szempontból szőlőztetik. Amit az anyagi világban örömmel tapasztalunk, ugyanaz áll a szellemi munkatéren is, és a történelem mezejére is jogosan alkalmazható. Mert ámbár alig ismerünk hírneves történet-írókat, ki dícső pályáját nem avval kezdte volna, hogy tuda-

mánya segédforrásai tönkelegében buvárkodjék; mégis azok, kik a napról napra mindinkább halmozódó anyag rendezésével foglalkoznak, alig fognak reá érni, hogy a kútfők ítéseti vizsgálatába bocsátkozzanak; és mivel épen most, midőn a történelem korszerű építménye sokféle elágazásával napról napra mindinkább tágul és emelkedik, mi természeteseb, mint hogy több és jobb anyag szükséges az építményhez, értelmesb erő annak biztos és rendes feldolgozásához! Hogy tehát olyan férfiaknak, kik talán önállólag nem alkotnak és eredeti korszaki munkákkal az irodalmat nem gyarapítják, hanem olvont, csendes magányukban az alkotó lángeszeknek a biztos, alkalmas anyagot sok bajjal és áldozattal előkészítik, kik egészségüket, főleg megbecsülhetetlen szemük világát nem kimélvén, a kényelmetlen, dohos és nyirkos, de még is kimondhatlan tudományos kincset rejtő levéltárakban és könyvházakban kutatnak, a századok folyama alatt elhalványodott, majd minden egyes hártyalapon változó és egymástól elűtő rövidítések által valódi rejtély-iratokká vált okmányokat betűzgetnek, azokat ismételve olvasni, a hátra maradt hézagokat egymás után pótolni, s gyakran csak a harmadik és negyedik áttagozás után képesek, sokszor csak ügyesebb szaktársaik segítségével hibátlanul kitölteni, majd ismét teljes biztosítással összehasonlítani, hogy olyan férfiaknak, mondom, a történetírás mezején nem csekély érdemük van, senki sem fogja kétségbe hozni.

A felhozott nehézségek után könnyen gondolhatnók, hogy bizonyosan kevés bátor tudós találtaik, ki munkásságát a kútfők kutatására szánja; és mégis épen azon kortól fogva, melyben a homályos mesék és a kétes krónikai adatok hitelesítésére, a közlött tények megerősítésére a levéltárakban őrzött hártványok is felhasználtattak, és ezer meg ezer eddig senki által még kétségbe sem vont adatnak és oklevélnek valósága tudományyszerűleg megalapítottatni kezdett, mindinkább növekedett azok száma is, kik e téren ítésetileg föllépven, a sok ingadozó vagy épen hamis állítást kiküszöbölni, a századokon át betöltetlenül maradt hézagokat pótolni, a történelmi segéd tudományok alaptételei által a kétes helyeket megerősíteni, s egyáltalán e fontos tudományba folytonos-

ságot és következetességet behozni törekedtek. És hogy ezen óriási munkához való elszántságot még inkább méltányolhassuk, hogy tudjuk hány egyenetlenséget kellett azoknak kitölteni, mennyi göröngyöt eltávolítani, kik a történelemnek termékeny földjét előkészítették, vessünk csak egy pillantást azon állapotra, melyben még ezen századnak első tizedében minálunk a történelmi kútfők megközelíthetése állott.

Igen messze esém kitűzött ezélemtől, ha tárgyalni akarnám azon régi munkákat, melyek századokon át történelmi szentírás-képen vétettek, s melyeknek hiteles volta ellen csak a legkisebb kételyt is emelni hittagadásnak tekintett volna. Tudjuk, hogy az ősi világban napi renden volt a nemzetek bölcsőit mindennel a mi mesés, regényes, hadászatiilag dicső, sőt néha természet fölötti, vagy épen természet ellenesnek, hanem bámulandónak elismertett, földiszíteni, beburkolni; a régiek a legávolabbra eső nemzeteket a nyelvészet laza fonalaival kötötték össze, az egymást soha sem érintett fajokat, nem tizedeket, hanem századokat, nem egyes tartományokat, hanem egész világrészeket képzelődésökben könnyen átugorván, atyafiságba hozák.

A porcznyi benyomások, a nép szájában mérhetlenné növekedett hírek, a személyes indulatok és testületi vagy népfaji szenvedélyek lettek a csekély tudományu, s gyakran még egyoldalubb műveltségű krónikások alaptételeivé. Ezeknek többnyire a zsolozsmás könyvek naptáraihoz szárazan oda vetett soraiból merítének a későbbi, már rendszerezésb munkákat író történészek, kik anyagukat az olvasó inyéhez akarván alkalmazni, rendszeren saját gondolkozásukat, tapasztalataikat, koruk és körük szellemét a legregőbb időkre reáruházván és visszakeltezvén, azt, hogy mit és mikép főttek volna ők maguk egyedül jónak és helyesnek tekintvén, ismételt, szolgai felsorolás után századokon át idézték és az utókornak kétségbe hozhatatlan valóság gyanánt átadták.

De ezen kiskorúság és a nemzet szűkkörű határan belül való mozgás megtermék végre gondolkodóbb, s a külföld egykoru íróinak komoly észleleteit is latba vető honi buvárinknál is természetszerű gyümölesoit. A külhoniak

itészeti munkái és történet írónk terjedelmes külföldtanulmányi a régi történelmi regéket a mesék országába számkiveték, a gyengébb, határozatlan alapokat, kétségtelen tényekkel erősíték meg, és a levéltárak szentélyeibe is itt ott behatolván, meglepő bőségű és érdekű anyagot hozának napfényre. De az első kétely is, melyet külföldünk ellen támasztottak, másokat is buzdítva ilyenek keresésére, és csakhamar az általános feltétlen hiedelem, általános és makacs kételkedéssé fajult; úgy, hogy sokan itt is túlságokba esvén az eredeti célt messze túlhaladták, és a tudományos kutatást tudákos észjátékká és üres fitogtatássá alacsonyították.

Azonban ezen bár sokra nézve téves, másokra pedig messze félre vezető uton is a haladás csak lassan, és nem minden akadály nélkül történt; mert kezdetben csak a püspöki és káptalani könyvtárak hártványának tanulmányozása lőn a kutatók főfoglalkozása; mert az országos és magánlevéltárak, a birtok akkori viszonyai miatt, a hiteles helyek esküdt személyzeté, az ősnemes családok fejei által féltékenyen őriztettek. Valakinek méltalmasságára valami fontos okmányt átadni, hogy azt közölje, bámulandó nagylelkűségnek jole gyanánt vétetett, ilyeneket csak a kihalt, magvaszakadt, többé kérdés alá nem vonható családok vagy kolostorok jószágaira nézve lehetett egész terjedelmében kiadni; és azért a régi okmánymásolatok közt számosat találunk a levéltárnak megnevezése, a szokrénny, csomag és darabszám jegye nélkül, igen sok oklevél előfordul kezdet és befejezés hiányával, a nevek kezdőkkel jelezvék, a kényesb helyek kipontozvák, hogy valami eszélyes ügyvéd ilyen, bármű kétes, kalauzok után ne indulhasson és a netán elavult keresetjogot az igazságtalan birtokos ellen föl ne éleszhessen; sőt van példa rá, hogy mint Székely Samuának a lelezi conventnél becsület-szavát le kellett kötnie, miszerint azokat, miket ott lemásolt, soha világi embernek meg nem fogja mutatni; s így nem esoda, ha korunkban találkoztak történészek, kik esodálkozának némely magán birtokoson, ki az okmányokra vonatkozó tüzetes idézeteket megengedte.

Ezen hajnali szakot jellemzi a fáradhatlan Jesuita-triás: Inchoffer, Kaprinay, Hevenessy okmány-gyűj-

teményezése; hogy ezek történelmi kutatásunknak nagy szolgálatot ténének, bizonyítja egyik protestáns szakfőnök, tehát alig érdekelt tanu olismerése, ki így nyilatkozik: Censeo autem nostratum neminem fore, quin ultro factatur, societatem Jesu, de omni literarum genere in patria nostra bene omnino esse meritam, in Historiam certe domesticam . . . illius studia et grandia et manifesta erant; (Schwartner, Introductio in rem Diplomaticam, Praefatio VI.); jellemzi azon számos itészeti, főleg egyházi személyektől származó polemicus munka, mely az okadatolt történetírást szükségessé tette és virágzásba hozta. Egyébiránt a hangyaszorgalmu kútforrás-másolók nélkülözhetlen munkái csak egyes, nagyobb könyvtárakban voltak szemlélhetők; ki is győzte volna Hevenessy XCIII. elég vastag kötetét, vagy Kaprinay CLIV. kötetből álló gyűjteményét lemásoltatni! és ha valaki erre a költséget utalványozta volna, ki biztosithatta arról, hogy a legfontosabb okmányok gyakorlatlan, ásitó és nem eléggé lelkiismeretes bérenczektől másoltatván, elég hitelesek és így használhatók-e vagy sem!

Ezt belátván a fáradhatlan, vállalatáért soha eléggé nem magasztalható Fejér György, a pesti kir. egyetemi könyvtár buzgó igazgatója, elhatározá magát, hogy a fenebb említett bő iratkészlet és egyéb kiadatlan kútfők alapján a Codex diplomaticus-t kiadja és az addig lappangott és csak némelyek által használható okmánykincset a tudományos világnak közbirtokul átadja. Óriási vállalat, akár a roppant költséget és a csekély olvasó kört vesszük tekintetbe, akár azon nehézségeket melyekkel maga a kiadás járt. Természetes, hogy Fejér, bár szorgalma és kitaratása bámulatos volt, azon roppant halmazt sem össze nem hasonlíthatta, sem ki nem javíthatta; több kellett egy emberéletnél, ha mindjárt hosszabb is az Fejérénél, hogy ha lehetett volna is, mindazon okmányokat eredeti helyükön fölkeresse, átnézze; ha pedig intézett kérelmet a levéltárak tulajdonosához, vagy tagadó vagy semmi választ nem kapott; s így kénytelen vala a kezéinél levő másolatokat összehasonlítás nélkül közrebocsátani.

De azért mivel nehéz volt az anyira őrzött levéltári kincsekhez férni, ne gondoljuk, hogy F e j é r e téren csak maga dolgozott; sőt találkoztak felvilágosodott egyének, kik ritka nagylelkűséggel hártyaikat, az oklevél-tudóknak átengedék, és az olvasó közönség ismét hálával és elismeréssel fogadta Horvát Istvánnak és Erdy Jánosnak azon korszerű törekvését, melylyel az okmányok hű másolatához a helyesen olvasott szöveget csatolták; azonban az efféle közléseknek drága volta magában feltételezte azt, hogy ily tanulságos módon csak kevés oklevélnek juthattunk birtokába.

Bekövetkezett végre az újabb, levéltáraink nehéz zárait megnyitó, a történelmi tanulmányokat örvendően előmozdító korszak. Az ősiség eltörlésével lecsett azon áthathatlan függöny, mely a fel nem avatottak szeméi elől a levéltárak titkait századok óta elrejté vala. Előítélet nélküli lelkes ifjabb erők férhettek a most már megközelíthető hártyaikhoz, és a bűvár előtt az új kútfők kábító sokaságában, egészen új világ nyílt. Igaz, hogy az oklevélten némileg vesztett a latin nyelvnek úgynevezett classikai módon való taníttatása által, mert ezzel a fitymált, konyha latinságnak esúfolt diplomatikai nyelvvel való, elég mostoha elbánásuk után, mi csoda, hogy annak kényes kezelői hazai okmánykincseinket, mint a sötét középkor barbar szüleményeit, mint haszontalan irkákat megveéssel emlegették; de azért azt mégis némi örömmel meg kell vallanunk, hogy ezen nemzeti erekleink irányában az ifjabb nemzedék el nem hűdegült, sőt talán épen azért keletkeztek férfiak, kik vallásosságig emelkedő lelkiismerettel, és soha eléggé nem csodálható áldozatokkal és kitartással kezdék a régi, hibásan olvasott, hiányosan közlött hártyaikat újra, pontosabban másolni, kiadni, és ez által a forrásokat felkereső történetbuvároknak és nyelvészeknek hamisítatlan, az eredetiekkel egyenlő értékű anyaggal szolgálni. Hogy ez nem csekély érdem, hogy ilyen fáradozás által magát még az elismert hírneves történetíró sem alacsonyítja le tanúsítják a közel múlt század tekintélyei, tanúsítá Szalay László, Horvát István és Horváth Mihály,

Wenzel Gusztáv, tanúsítják Szabó Károly, Ipolyi Arnold, Thaly Kálmán, Pesty Frigyes és Szilágyiak példái.

A történetírás nem mindég eredménye a sok szakbeli tanulmánynak, a legkiterjedtebb tudásnak. A szerencsés véralkattól, a benső ösztöntől és sok egyéb körülménytől függ, vajjon csak valamely vidéknek úgynevezett élő archivumává és mozgó krónikájává nőjje ki magát valaki, vagy valódi történészsze fejlődjék. A sok építészeti növendék közt is egyesek, kik teremtő szellemmel bírnak és a bennük lakó geniesztől serkentetnek, palotákat terveznek és építenek is; míg több társaik csak felügyelői minőségben hozzák létre terveiket, legtöbbben pedig a szintén nélkülözhetlen kőfaragói, kőmivesei, sőt napszámosi munkákat végzik.

Ha Ráth Károlynak még nem jutott rövid élete alatt azon magasztos feladat, hogy magát történetíróink első soráig felküzdje, ki fogja tagadni, hogy azért történetkutatásunk mezején nagy és elvitázhatatlan érdemeket szerzett? Vagy nem érdem-e az, hogy ritka lelkiismeretességgel, sok éven át folytatott szorgalommal ösztönszerű hajlamát követvén, nem csak azon levéltárban, melyhez a kulcsot az általa viselt hivatal nyújtá, de azokban is, hová ritka szerénységgel összekötött erőnye és ügyekezete jutalmául beereszték, számos új, érintetlen aknát nyitott; több helyirathoz a legbecsesb anyagot gyűjté és rendezé, mindenütt szaktársai közt buzdítólag, egyesítőleg lépett föl, s így szorosabb baráti közt oly mozgalmat idézett elő a történetbuvárlás mezején, mely végre a történelmi társulat megalakításában legméltóbb, legbecsesb kifejezését találta.

Minthogy azonban ezen alkalommal nem egyedüli feladatam az, hogy kiesőült szaktársunknak munkái felsorolásával emlékoszlopot emeljek, munkássága sokféle ágazó vég-eredményeiből egy hervadhatlan koszorút fűzzek, hanem a történelmi kutatás terén való kifejlődését, haladását röviden fessek, lássuk azon kevés, de hű adatok nyomán, melyeket egy szerető anya kesergései közt számomra leirt: „mi módon lett Ráth Károly osztálytársunk történetbuvárrá és az okfők kutatásában és a történelmi monographiában egyik legkitünőbb munkatársunk?”

Ráth Károly született Győrött 1820. február 28-dikán. Rokona volt azon Ráth Mátyásnak, ki a múlt század végén az első magyar hírlapot „a magyar hírmondó” alapította, mit sokszor dícsérvé említett. Atyját, kit szintén Károlynak hittak, s ki győri gabnakereskedő volt, még gyermek korában elvesztvén, az egyedüli fiu nevelése egészen nem épen vagyonos anyjára nehezedett. Mily elvek szerint, és milyen sikerrel vitte végbe a lelkes nő és buzgó honleány a terhes, de kedves feladatát, kitűnt abból, hogy Ráth életének legnagyobb részét anyja oldala mellett töltvén, halála napjáig semmit nem mulasztott el, mivel egy jó fiu olyan anyának tartozik. Kisebb iskoláit a győri evangélikus gymnasiumban Gayer Samu és Turcsányi János kedves tanárai vezérelte alatt végezvén, a magasabb osztályok tanulására Pozsonyba költözött át, hol 1841—48-ig a lyceumi folyam befejezéseig Ballus Pál városi tanácsos és Pozsony egyedirata szerzőjének felügyelete mellett növekedett. Még tanuló korában a minden tantárgyból kitűnő előmenetelű ifju szabad óráiban történelmi kutatásokkal foglalkozott, melyeknek eredménye Győr városának rövid története volt, melyet Dr. Kovács Pál a Hazánk szerkesztője 1846-ban lapjában közölt. Ezen buzdító kezdet után Győr történetét, melyhez már Czech János győri polgármester korában hossza évek során át oly bő s majd kimerítő adatokat gyűjtött, s melynek legrégebbi korát a m. tud. Akadémia Évkönyvei I. kötete 314 és kk. II. adta ki, még alaposabban és terjedelmesen megírni, egyik fő büszkesége lett volna, de az adatok gyűjtése és rendezése közt meglepé őt is, mint sok mást, munkássága terén az 1848-diki honvédvilág, és Ráth Károly a győri ifjuság színével a szülővárosában alakult 23-dik zászlóaljba lépett, s ovvel mind végig lelkesen harczolt. Mint serény, ügyes, pontos és bátor ifju már 19-dik éves korában Kemény hadsegédévé neveztetvén, részt vett a schwechati, moori, braniszkói, kápolnai csatákban; ostromlá a budai vízvezeték védelmére emelt veszélyes palánkolatot, míg a fárasztó nyári hadjárat vége felé a sok viszontagság által kimerítettvén s betegén a Péterváradí kórházba kerültvén, ott az osztrákok foglyává lett. Itt

kereste föl gyöttrődött szegény anyja sok szenvedés és küzködés közt és életét fenyegető helyzetéből őt kiszabadítván, Baján keresztül majd egy hónapig tartó utazás után, alig lábadozó fiát Győrré hozta; honnan Pozsonyba vitték hogy ott tökéletes felszabadulását kieszközöljék.

Amint hazája sorsáért még inkább lángoló és aggódo társunk a sok kellemetlen zaklatástól menekülhetett, ismét visszatért kedvencz történelmi tanulmányihoz. Maár Bonifác igen tisztelt győri akadémiai benczéstanárr buzdítá a lelkes fiút a történelmi kútfok itészeti ismeretére. Ezen időponttól fogva Ráth munkálkodásának iránya ki volt jelelve s ezen irány mellett életének váratlan végeig állhatatosan meg is maradt. Első és legfőbb gondja volt szerény föllépése és határozott törekvése által a győrmegyei és káptalani levéltárakba bejuthatni; majd a győrvidéki nemes családokat keresé fel, s bizalmukat kinyervén, azon okmánykészletnek volt képes részint eredetiekben, részint legnagyobb pontossággal másolt példányokban alapját letenni, melyet a boldogultnak özvegye nagybecsű kegyajándékképen van szerencsém a tisztelt Akadémiának kéziratára részére ezenel átadni.

Ráthnak nem lévén ősi vagyona, sem jövedelmes hivatala, többre becsülvén középsorsu szabadságát mint a lekötelezettséggel járó fényűzést, kényekodve szerint dolgozgatott függetlenül, gyűjté jegyzeteit, számos kivonatait, s időről időre közlé a fővárosi és vidéki lapokban kutatásinak meglepő eredményeit. Figyelmet gerjesztvén munkássága, pontossága és mindenben kitűnő becsületossága, a győri olvasó-egylet könyvtárnokának választá, hol csakhamar a több ezerre menő kötetnek rendezése, szigoru rendtartása mai napig is kedves emlékezetben maradt fén.

Minthogy komolyabb irányu, alapos czikkei, melyek soronkint mélyebb tanulmányok gyümölcseiképen tüntek fel, sürűbben és sürűbben egymásután jelentek meg és az akadémiai szakosztályban is észrevétettek, 1858. december 15-én levelező tagul választatott. Ha Ráthnak természetes tudományi ösztönénél még nagyobb ingerre lett volna szüksége, azt baráti ezen megtiszteltetés által megadták

neki. Ez időben Győrnek csak egyikét akadémikusa volt, a czimzetes püspök Deák Zsigmond, és a közszeretben álló Dr. Kovács Pál. Ezen élemedettebb, tiszteletteljes és érdemdús társak mellé a még nem is 30 éves tudós akadémiai tagsággal kitüntetvén, ez neki és működésének szülővárosában sajtóságos nimbuszt adott, de ő is érzé azt, hogy mit ezen választás után az Akadémia tőle várt, azt emberül be is kell váltania.

Kötelességeit mindenben tüzetesen szokván teljesíteni, az új tiszteletet nem pusztá tündöklő ezimnek, hanem a tudományos munkásságra a világ és haza előtt kötelező levéneket vette; és az osztály tagjai jól emlékszenek arra: hogy alig mult esztendő, melyben Ráth Károly kétszer háromszor lejövén a fővárosba, ezen szószékről újabb leleteit, tanulmányait ne közölte volna.

Fáradhatlan munkásságáról eléggé tanuskodnak az akadémia: Almanachban a tagok munkálatai közt elősorolt ezikkéi, melyek bár sokszor kisebb terjedettségűek, folytonos tevékenységéről meggyőznek, és így egybegyűjtve bibliographiai szempontból igen becses anyagul szolgálnak.

Ha ezen terjedelmes adatok nyomán sok oldalú foglalkozásának mintegy főczélját követjük, végre azon meggyőződésre jutunk, hogy Ráthnak folytonos törekvése az volt, miszerint a történelmi adatokat, mennyire kútforrásaink révén csak lehet, biztos alapra fektesse. Innen magyarázható az, hogy addig nem adott ki egy okmányt sem, míg barátival össze nem olvasta, hitelesítette; hogy a kétes helyeknek akármily olvasásával meg nem elégedvén, azokat gyakran viaszpapírra híven lemásolva munkatársával közölte, és csak ilyen szigorlat után, a tűzpróbát kiállottakat fogadta el. Ilyesféle eljárás különben Ráth egész valóján alapult, ő rendszeren igen gondolkodva és fiatalkorához képest nagyon lassan dolgozott. Szép írása, melyet gyakran dévajkodva pingálásnak neveztünk, közmondássá vált; másolatait inkább iskolai correctáknak, mint okmányok leírásának lehet tekinteni; és mivel kora ifjúságától számtalan egészen elpárolgott tintájú, nyirok miatt elmállott, színevesztett, vagy színre nézve épen elváltozott okmányt, melyhez mások csak hozzá nyúlni

is resteltek, ritka, majdnem makacssággal határos kitartással évtizedeken át tanulmányozott, nem csoda, hogy utóbbi években ismételve szemfájásról panaszkodott, a nélkül azonban, hogy a legolvashatatlanabb hárttyák megfejtéséről csak egy perezig is lemondott volna. Ráth e tekintetben majd tulzástig lelkiismeretes volt, és mint csak lehet, nyomtatási jelekkel a régi kútföket visszatükrözé, miért is okmánytárát az eredetiek helyett egész bizalommal elfogadhatjuk, mi már magába véve, másolatai ily nagy sokasága mellett elégséges arra, hogy törekvéseit hálás emlékekben tartsuk fenn.

A ki a hárttyákat oly vallásos pontossággal másolta le, kritikai eljárását nem csak a helyes olvasásra, de a szövegben előforduló gyakran legnagyobb fontosságú kelekre kiterjeszté. Hogy tehát a fejedelmi és hitos helyek okmányaira nézve, mennyiben történelmi jellegű keleteket foglalnak magokban ezeknek fölkeresésére és megigazítására némi sinormértékünk legyen, páratlan békétüréssel dolgozott Czinar Mór pannonhalmi levéltárnok, kedves mestere vezérlete alatt, egész heteket a monostor falai közt töltvén; és a történelmünkben elharapódzott hibás napokat kijavítván. Ilyen fáradalmas, bő anyagot igénylő munka közt mi természetesen, mint hogy társunk minden megközelíthető forrásból királyaink utazásához az adatokat gyűjté, itthon és a külföldi tudósokkal sűrű levelezésben állván, oly készletet halmozott fel, milyennel e tekintetben nálunk addig talán senki sem rendelkezhetett. De Ráth itt sem állott meg hanem tanulmányit a királynék, erdélyi fejedelmek, nádorok és egyéb országnagyok kelekkel ellátott okmányaira is kiterjesztve e monumentalis munkája elébe egy alapos értekezést tűzött, mely történészsíntet meggyőzheti arról, mily kényes és nagy horderejű ezen okmányi rész, s mennyi tévedés, ellenmondás származtatik ennek felületes és értelmetlen idézése és használása által (l. 1861 májusi ülés).

A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartozkodási helyei, Győr 1861, 35 l., 15 lapnyi előszóval ellátott első önálló munkáján Ráth Károly 15 évig szünetlenül dolgozott és mennyire a jegyzetekben felsorolt 146 különféle, sokszor több kötetű munkából, 27 okmánygyűjteményből és

mintegy 30 levéltárból, baráttal folytonosan fentartott levelezésből meríthetett, többet gyűjtött össze 8000 adatait, melyekhez a 2-dik, már megkezdett kiadáshoz még sokkal bővebb készlet maradt fenn halála után.

„Hasznos kézikönyv lesz ez ugymond maga, ezen a H a z a n a k! felajánlott munkájában, történetírók, tanítóktanulóknak, minthogy az illető év lapját felítve, kiki rövid és hiteles átpillantást szerezhethet magának az azon évben történetekről“*).

*). Ezen munkán kívül kiadta 1861-ben Ráth Mórnál: II. Rákóczy Ferencz emlékiratát a magyar hadjáratról 1703—1711. Győrött 208 l. és újra Thaly Kálmánál 1866-ban, megtöltve a fejedelmek utazásai, hadjáratai és tartózkodási helyeivel.

Velem szövetkezve Simor János győri püspök pártolása mellett, azaz: hogy az előfizetők eskély száma miatt ő méltósága az egész nyomtatási költséget fizette, kiadta a Győri Történelmi és Régészeti füzeteket, t. i. 1861-től 1865-ig 14 füzetet; az utolsó közös füzetet (15, 16) Zalka János győri püspök ő méltósága költségén. 1869. elején magam szerkesztém. Meg kell említenem, hogy valánint ebben, ugy más dolgozatban is igen sokat fektetett Ráth arra, hogy a régiébb történetesek nyomán közlései hely- és személybeli bővebb mutatóval látassanak el, mi használatukat rendkívül könnyíti.

Dr. Frankl Vilmosnál Dallos Miklós győri püspökök politikai és diplomatikai iratait (1618—1626) VIII. 244 l. állító össze kiadás alá. Megjelont ezen díszes munka 1867-ben azon alkalmattal, midőn a megbízó, Simor János győri püspök Pázmányi székét ünnepélyesen elfoglalta.

A politikai élet nyilvánulásának vehetjük ezeket:

Sobessy Ferencz Naplója kivonata. (Dolejtű 1860); tomasvári követtségét 1688-ban (u. o. 1861); követtségét a budai vezérnél 1658-ban (Győri Tört. és Rég. füz. I.); budai követtségét 1655-ben. (felolvastatott a m. tud. Akadémia ülésében 1861. April 8 án).

továbbá következő **Levelezések**et:

Ambringen kormányzó levelei. (M. Történ. Tárban). — Gróf Wesselényi Ferencz levelei. (Uj. M. Muzomban 1854). — Eszterházy Pál levelei Győr megyéhez. (u. o. 1858). — Gróf Eszterházy Miklós nádor levelei. (M. Történ. Tárb. VIII.) — Gróf Zrínyi Miklós levelei. (Győri Tört. és Rég. füz. II.) — Draskovits János levelei. (Dolejtű 1860). — V. László király levelei (Győri Tört. és Rég. füz. I. II. kötet).

Bethlen Gábor tábor-szállásai (Győri Tört. és Rég. füz. II.) — Bathányi Kristóf hadra hívó parancsa. (Pesti Napló. 1856).

Ráth tanulmányai nem csak a középkori, hanem a közelmúlt századok történetre, is kiterjedtek, miből természetesen azon vágy ébredt lelkében, hogy az annyira homályos törökvilági, főleg pedig a hódoltság viszonyokat tegye ernyedetlen munkálkodásának egyik mellékágává. Az ő

Rákoczy Erzsébet emlékezete (Győri Tört. és Rég. füz. II.) — Szapáry Péter életirása. (Dolejtű 1858. 26. sz.) — Adatok Lessonyei Nagy Ferencz életírásához. (Győri Tört. és Rég. Füz. II.)

Levéltári munkálatai közt említendők:

Az 1669-dik év. Oklevelés adatok Magyarhon történetéhez. (M. Akadém. Értesítő 1856). — Különböle nevezetes oklevelek (M. Akad. Alman. 1861. 170). — Óskori levelek (Győri Tört. és Rég. Füz. I.) — Okmányok az Árpádok korából, velem. (u. o. I. II. III.) — Árpádkori okmányok. (M. Tört. Emlékek I. VIII. IX.) Tanuvallatás Zrínyi, Frangepán és Nádasdy ellen (Győri Tört. és Rég. II. III.) — Győri káptalan által kiadott okmányok (u. o. IV.) — Regesták, győrmegyeiek, és számos hiteles és magánlevéltárból (Alman. 1863. 235.) — Asszonyfai okmánytár (Győri Tört. és Rég. Füz. I.)

A Protestans irodalmat ezekkel gazdagítja:

Közlemények és adatok a magyarországi protestantizmus történetéhez. (Protest. Egyh. és iskol. lap. 1859. 32. sz.) és folytatása 1860-ban. — Protestans papok múlt századokban (u. o. 1863. 1864).

Vegyesek:

Lossy Imre esztergomi érsek származásáról (Magy. Sion. IV. köt.) — Adatok a zsidók történetéhez (Uj. M. Muzonn 1855). — Két nevezetes házasság 1682. (Győri közl. 1861). — Adatok a m. tudomány történetéhez (M. Tört. Tárb. IX.) — A rahonzi Convent (M. Sion III.) Egy kéjtak Keszthelyen (Vas. Ujs. 1862). — A győri püspök emlékszóba a győri főegyházban. (u. o. 1865). — A győri „Isten bányája“ nevű kőszobor. (u. o. 1863). — A győri evangélikus convent épülete. (u. o. 1866). — Kisebb közlemények. (Győri Tört. és Rég. Füzetek I. II. kötet; M. Tud. Akad. Alman. 1864. 238. 1865. 235. I.) — Molnár József és Brodszky Sándor festészek. — Simon Vincez prémontréi prépost és Laky Döme ugyanazon rendű tag életrajzai. Vasárn. Ujs. 1864).

Kéziratban fennmaradtak ezek:

A győri ágoston evang. gyülekezet rövid története, iskolai használatul. — A Héderváryak okmánytára. — Gróf Zrínyi Miklós és a esurgói uradalom Somogy megyében. — A győri batard d' eau-ról. — A dabronyi evangélikus templom rajzzal. — A haimburgi értekezlet. — A keszői vár története. — A győri keresztiesekről. — Koronázó története és a esata leírása. — A beszterezobányai értekezlet. — A Duna RÁTH KÁROLY M. ARAD. TAG EMLÉKEZETE. 2

által kezdett e rendbeli kutatások *) több akadémiái értekezésbe foglalt meglepő eredményei, kiterjedvén mind arra, mit eme irányban honi nyelvünkön írva talált; hathatós lendületet adának azoknak, kik vagy ezen téren már vele egykorulag működtek, vagy általa e hálás munkaszakra figyelmeztettek.

Minél tovább fáradozott kijelölt útján annál inkább szélesbült történelmi láthatára! Mint a tudományos fukar, ki egy morzsát sem enged használatlanul a földre esni, minden egyes, csak némi jelentőségű adatokat is feljegyzett; szeme előtt lebegvén honunknak még gyenge lábou álló helyrajza és helyirata; Fényes munkáját, közbekötött tiszta lapokkal ellátatván, azok legnagyobb részét megbecsülhetetlen, hiteles adattárrá változtató á; minthogy pedig helyezete és tanulmányozási közt igen természetes volt, hogy saját vidékebeli helységeihez az adatok halmaza mindinkább gyarapodott, ebből következett, hogy egyes városoknak és helyeknek monographiája megírására magát elhatározá, és a Győr-megyei helyirathoz két vastag folio kötetet gyűjtött. Bár támadna valaki, ki ezen becses anyagot nyomtatás alá rendezné és ez által helyiratuokat egy mintamunkával gazdagítaná!

De még itt sem nyugodott meg tevékenysége; mert alkalmilag a pocséttan és a régészettan mezejére is ájtött bön-gészni, s bár e körben nem bírt bokros teendői mellett a kellő

völgye hazánkban Tétényig 1500 körül. — A magyar nemzet és nyelv viszonyosságai. — A Komárommegyei hódoltságról.

Érsekújvár elfoglalása a törökök által 1665-ban. — IV. Károly László király halála napjáról. — A Hédervári esakládáról, (Toldy Ferencz kezei közt). — 400 okmány a hazai okmánytárhoz. — 600 Regesta hazánk különböző loveltáráiból.

*) Győr megyei hódoltságról (M. Tört. Tár. VII. 1860).

Falutalapítás és majorépítés a hódoltsági földön. (Kézirat. Téth története a török uralom alatt. (Győri közl. 1861).

Török-magyar viszonyok 4 értékezés (Alman. 1863, 235.) M. Akad. Értesítő 1862. IV. köt. IV.

Musztafa beg loveltéről (Gazd. lapok 1856).

Az Osman uralkodó ház egy ága Magyarországon. M. Akad. Értes. IV. köt.

előkészülettel, ezikkei mégis, mint a jóakarati tanúi, e helyen fölemlítendők. A néhány magyar köriratu pocsétt című ezikke 1854-ben az új m. Muzcumban jelent meg, és ezt 1857-ben a M. Történ. Tárbán: Adalék a m. köriratu pocséttetek ismeretéhez követte; a régészeti szakból említendők: Pest megye romtemplomai, (új m. Muz. 1853) Győr bátyatögláinak jegyeiről (Győri közl. 1858. 8. sz.) A Győri bécsikapu fölötti földben talált római rézpénzekről (u. o. 25. sz.) a libényi góth (?) egyház; (Vasárn. Ujs. 1858. 51. sz.). Régiségvár; (Győri közl. 1860—61-diki folyamában) *).

Ráth munkássága még itt sem találá határát. Jól tudván azt, hogy egy ember, akármilyen szorgalommal,

*) Joggal ide számíthatjuk még következő dolgozatait.

Keszthely mint végvár (M. Akad. Értesítő 1856). — A marczaltői régi kastély (Győri Tört. és Rég. füz. III.) — A bodonhelyi erősített kastély Sopronmegyében (u. o.) — Somlyó vára (Vasárn. Ujs. 1863). — A Győri hédervári-féle kápolna (u. o.) — A Győri Simorkápolna (u. o.)

Egész lapokat kellene töltenünk, ha mind azt fel akarnók sorolni, mit az irodalom különböző ágain közlött; a megyei élet mozgalmához számítandók:

Győr megye főispánjai. (1853. Új M. Muzcum) és ohhoz pótlék. (1854 u. o.) — A győr megyei nemesi fölkelésről. (Győri közl. 1857. 3—5 sz.) — A Győr megyei hódoltságról (M. Tört. Tár. VII. 1860). — Győr megye alispánjai (Győri közl. 1860). Mosony megyéről s főispánjairól (Győri Tört. és régész. Füzet. I.) — Mosony megyei regesták. (u. o. II.) — Megyei tudósítások (Győri közl. 1861).

A városok történetéhez valók:

Győr városa története (Győri közl. 1862. 1863). — Győr városa története az Árpádok kihaltáig. (Új M. Muzcum 1852. 1863. 1864). — Győr-Ujvárosról. (Győri közl. 1862). — Hogy és miért szűreteltek a győriek ezeltől 150 évvel. (Gazd. lap. 1857. 55. l.) — Győr városa neveiről. (Győri közl. 1858. 48. 49).

A soproni kapitányságról és kir. adóról szóló oklevelek (M. Tört. Tár. I. 1855). — Szolnok történetéhez. (Győri T. és R. füzet III.) — Czébbeli szabályok. (Győri közl. 1860 és Győri Tört. és Rég. füzet. I. II. köt).

Csikvánd győrmegyei helység története. (Győri Közöny 1862). — A Sz. Margit című bélai Apátság Körös megyében (Magyar Sion. IV. kötet).

csak egynek végezheti el teendőit, és eddigi munkálkodásának szakférfiakból és műkedvelőkből álló nagyobb terjedési közt akarván szerezni és a vidéket is kívánván tervének megnyerni, történetbuvárok közt készült rendezni, melynek feladata lenne: *a nemesség vidéki levéltárait átkutatni, őket ezeknek megővésére és tiszteletére birni, alkalmilag oktató s buzgó felolvasásokat tartani, egy szóval nagyobb mércű lendület s mozgalmat a történetkutatás s a régészet terén előidézni.* A későbben oly munkás és oly szép eredményt felmutató dunántúli történetkedvelők első összejövetele, az utóbbi inkább rendszerezett gyűléseknek mintegy előkészítője, 1863-dik év december 27-ikén Répeze-Szemerén tartott névnap alkalmával alsó-szopori Nagy János földbirtokos házában. Csöngye, Répeze-Szemeré, Győr, ismét Répeze-Szemeré, Csep, Likváud, Hédervár, Répeze-Szemeré, és Kismarton voltak azon helyek, hol leginkább Ráth Károly, Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Paúr Iván, Thaly Kálmán részint a levéltári böngészetet közzé tették, részint önálló értekezéseiket felolvasák.

Sajnáljuk, hogy ezen összejöveteleknél egy helyen összegyűjtött leírását, az ottan tartott felolvasásokkal nem bírjuk*); minthogy ezen gyűlések lelke Ráth Károly szokot hol a Honban, hol a Pesti Naplóban elszórva közlé, úgy hogy némelyikről még a jelentést sem birtam találni. Az utolsó szám szerint, a XI-dik összejövetel Kismartonban volt, hol az uradalmi levéltár és a helybeli régiségek sok tanulmányi anyagot nyújtottak, és több új tag is föllépett értekezésével; de minthogy 1867-ben már a *Magy. Történelmi Társulat* megalakult, melynek Ráth Károly egyik legbuzgóbb alapító tagja volt, és a dunántúli történetkedvelők úgy is mindnyájan a *Történelmi Társulat* tagjaivá lettek, határozottatott: hogy ezen részletes összejövetel megszüntet-

*). A m. történelmi társulat valóban nagy köszönetre kötelező tagjait, ha ezen, alig néhány ívre terjedő gyűjteményt kiadni sziveskednék; mert így a lapokban elszórva nem is igen közelíthetők, sőt idővel feledésbe is fognak menni.

vén, működésük a történelmi társulat működésével összefoglaltatván, a dolgozatok, kutatások stb. evvel közöltessenek.

Nem akarom a dunántúli történetkedvelők értekezéseinek nagy becsét felemlíteni, ezek különféle szakmunkákban jelentek meg, és illőképen lettek méltányolva; itt csak egy nagyszerű eredményt nem hallgathatok el: t. i. a Codex diplomaticus patrius megindítását, melynek egyik célja az, hogy Véghelyi szerint Cod. dipl. patr. IV. 8. l. a *Fejér által kiadott okmányokat teljes pontossággal újból eredetiek után közölje és ezeket újokkal, ismeretlenekkel szaporítsa, korát a középkorszak szűk határaitól is nyújtsa, és arra figyelmeztesse a honi buvárokat, hogy mennyi elásva rejő kincset lehetne kiaknázni történettudományunk javára, ha a Dunántúli bányászok példájára más kerületekben is hasonló egyletek keletkezének és mi legfőbb meglevvel is támogatná azokat a közönség (Garády, Pesti Napló 1866. 177. szám).*

Belső értékéről maga szól ezen már eddig 4 vastag kötetet számláló munka, ez 1228 okmányt 1082-től 1629-ig foglal magában. Előszavaiból látjuk, kik a lelkes munkatársak és pártolók; olvassuk a szám nélküli családok neveit, kik okmányaikat nagylelkűen átengedék. Legyen szabad reménylenünk, hogy akik, mint egy más okmánytani szorzó, mondhaták: „*inductus sum omnino ad scribendum, non lucri qualiscunque incerta spe, sed patriae amore, verique studio*“, (Schwartzner Introd. in r. diplom. Praef. XVI.) áldozattal kezdék munkálkodásukat, azt megholt barátunk szellemében folytatni fogják. Az V-dik kötet sajtó alatt van, a VI., VII-dikhez kész az anyag; hadd járuljon ehhez a közönség meglevvel részvéte, miszerint ezen második magát az elsőnél még terjedelmesebb Codex diplomaticussá nőhesse ki!

Zaj nélküli, de annál eredménydúsabb munkálkodása közt, mely alatt az olvasó egyleti könyvtárnokságon kívül a győri evangélikus gyülekezet titkárságával is mégtiszteltetett, közeledett 1861-ben rövid időre a szabadság korszaka. Az alkotmányos világ felismerte Ráthban a hajdani érdemeket és valamint fedhetetlen hazafias magaviselete úgy tudományossága tekintetéből is nem csak a győrmegyei bizottság tagjául, hanem megyei levéltárnokul is választott, minthogy

ezen hivatal teendőivel már évek óta, minden jutalom nélkül, szenvedélyből foglalkozott. Azonban tudosunk ezen tisztben csak kevés hónapokig maradt, mert alkotmánytű ember lévén, ennek megszüntével több elvokon val együtt leköszönt, s bár főispánja hivatalának megtartására felkeré, független, tudományos búvárkodásihoz tért vissza.

Átkutatván a megyei és káptalani levéltárakat, gyakrabban kirándult a vidéki nemességhez, főleg a megye délnyugati részébe, hol Győr, Sopron és Vas megye szeszszög, lven, a hármass folyó lapályai közt e megyék ősrégi családjai kézirati kincseiket őrzik. Itt találá kedves nejét, Hencz Emiliában, a csikvándi evangélikus gyülekezet köztisztviselőben álló lelkészének Hencz Károly szép lelkű, ritka műveltségű leányában. *A csinos külsejű, tiszta szellemű, hönéért lángoló, szerény tudós* csakhamar megnyeré, a mint gazdag, s nemes arát, a vidéken ismert és keresett hajadont és azt 1862-dik év augusztus havában vezeté az oltárhoz. Rövid házasság életük boldogságát emelé azon gyengéd gondoskodás, melylyel Zoltán és Béla fiaikat a hazának hasznos polgárokká növelni törekedtek.

A házi élet kellemei és a magántudósság szabad búvárkodási közül 1867-ben a közbizalom Ráthot ismét régi megyei hivatalába helyezte vissza. Midőn a némilag magára hagyott levéltár kincseit a megyei kis teremből a nagyobbikba áthelyezék, s az okmányokat, porozás közt mind saját gondos kezein forgatá, nem csoda, hogy a sok évek során át oly keveset kimélt szemeknek mind inkább nagyobb és majdnem állandó bajuk lett, úgy hogy minden családi gond és ápolás, és az orvosi tudomány minden újabbkori vívmánya ellenében is, szemei nem javultak, minek oka az is lehetett, hogy lelkiismeretességében egész télen át egy napig nem hiányzott hivatalában.

Munkálkodásának közepette, dolgozatai körében, szép terveinek reményei közt lépé meg ezen egészséges, fölötté mértékletes életű és szelíd jellemű buvárt 1868. april 12-én egy órakor éjfélt után a rögtön, váratlan halál, szélhűdés alakjában.

Mi, kik hozzá közelebb álltunk, tudjuk, hogy korán elhunyt barátunk a magán életben mily tiszta, szentelen lelkű volt. *Anyja iránti szeretetét és fiui tiszteletét* valóságos példánnyal lehetne felállítani, úgy hogy ezen két rokon lélek visszavonult águkban, épen nem fényes sorsukban, a kölcsönös gyengédségben találá legnagyobb boldogságát. Míg a lelkes anyja fia naponkinti haladásának örvendett, fia anyjának megelégedésében lelő majd egyedüli örömét. Az Istennek felismerhetlen áldása lobogott e két elválhatatlan, egyértelmű, egyakaratu szív fölött.

Házi élete boldogságáról tanuskodnak meghittebb barátihoz írt levelei, és hogy a barátság mennyire volt életének nélkülözhetelen kelléke, tanúsítja azon, iratai közt talált, Frigylevél, melylyel magát két ifjúkori barátta kötelezé, hogy éveakint egy bizonyos kertben Győrött találkozzanak, vagy a meg nem jelenetés esetében, legalább a megjelenendőket tudósítani fogják.

Bár *evangélikus vallásához* hű volt és gyarapodásának öszintén örvendett, minden más hitű iránt türelmes, őszinte hajlammal eszelte. Maár Bonifác és Czinár Mór iránti fiui tisztelete, Ipolyihoz, Franklhoz és hozzám való sokévi változatlan barátságos viszonya; a Pannónhalmán, Csornán, Szala Apáthiban néha hetekig tartó munkálkodása, s az, hogy a szerzetes házak szabályaihoz mindenben alkalmazkodott, nem is sejdítették, hogy búvárunknak más vallási nézetei lehetnek, mint azoknak, kikkel tudományos munkái oly gyakran és oly szoros összeköttetésbe hozták. A győri és egyéb egyházi levéltárakat minden tartózkodás nélkül nyitották Ráth előtt, mint kiről föl sem tevék, hogy a mutatott bizalmat kiméltelenséggel viszonzza. Simor János és Zalka János ő méltóságai mint győri püspökök a győri történelmi füzetek kiadásával, és *Dallós hagyományai feldolgozásával bízá meg munkatársul, és midőn halála után Simor János h-rezeggprimásnál tisztelektem, ő főméltósága részvevőleg e szavakkal fogadott: „Hát szegény Ráthunkat csakugyan elresztették?!”*

Akadémiai tagságán kívül csak még egy tárgya volt, melyre büszke vala, t. i. *honvédi emlékei*; ezek legdicsebb

csillagokként fényltek előtte. Még a kétes 1861. előtt nem egyszer jelent meg biztos baráti körökben egyszerű felöltönye alá rejtett *arany-vörös sötétos barna honyéd-fühadnagyfi attilájában*. A csendes, halkbeszédű tudós soha sem lelkesült föl annyira, s szava árját soha sem engedé át annyira a határtalanságnak, mint mikor a schwechati, branyiezkói, és budavizi-városi jeleneteket bámulatos elragadtatással festé.

De a mily lelkesedéssel volt honyéd, épen oly következetességgel volt *tiszta, önzéstelen meggyőződésből állhatatosan az ellenzékekkel tartó polgár*. Ezen politikai hite miatt, a más véleményűek irányában sokszor kitartóan támadóvá, néha csaknem kiméretlen ellenségé tudott válni. Ez az egy volt az, mi a szelid lelkű, engedékeny, barátságosan összeférő, hidegvérű, halk buvárt, csendességéből felzavarni, kedélyét felzaklatni bensőbb hivei iránt is elhidegülővé tenni képes volt. S ez az, mit kősvárosi politikai ellenfelei még halála után, sem tudtak felejteni; úgy hogy többen munkáit mint konok ellenzékiét visszautasítani nem restellének.

Ráth Károly, midőn meghalt, csak 38 éves volt, és így azon korban szunyadt el, melyben a higgadtabb férfi ifjúkori alapos tudományának gyümölcseit érleli; ornyedetlen munkálkodásának mindinkább táguló láthatárán szeméit nyugtatólag logelteti. Ha az említett értekezések nagy számát tekintjük és azokat, mint kell, csak előkészületeknek, előfutóknak vesszük, szabad-e csak egy perczig kétkednünk, hogy elhunyt szaktársunk később nagyobb jelentőségű önálló dolgozatokkal történelmi szakunkat gazdagította volna. Illik tehát, sőt kötelességünk emlékezetét megérdemelt becsben tartani, mit felfogásom szerint csak akkor teszünk, ha mind azt, mi még ezen, már az akadémia tulajdonává vált, kéziratokban elszórva, rendezetlenül, mint a tiszta szem a polyva közt lappang, rostálván, nyomtatás alá elkészítjük, azokat pedig, melyeket maga a sajtó alá készen fenhagyott, az olvasó közönségtől sokáig el nem vonjuk!

Míg a magyar saját nyelvén fogja a történelmi mezőt művelni, s míg az akadémianak történelmi osztálya, a hazának történelmi társulata leend, hisszük, hogy boldogult Ráthunk emléke nem fog elenyészni; mert, hogy nem csak annak volt

hű, fáradhatlan munkatársa, ennek pedig lelkes és buzdító alapító tagja, eléggé tanúsítja az, hogy mind a két testület rövid idő alatt gyászát megünnepli.

A milyen igaz és való maga a történelem, a milyen egyszerű és őszinte volt minden mozdulatában és szavában boldogult barátunk, oly távol maradt ezen megemlékezés mind attól mi költött, túlzott lenne, mi magasztaláshoz vagy lüzélgéshez hasonlítana. Ezekre Ráth Károly nem szorult, mert iratai és hagyományai eléggé tanúsítják, mit vesztünk azon férfiban, ki több helyett dolgozni képes vala és dolgozott; szelid arezának, igénytelen felléptének emlékezete élni fog még sokáig azok közt, kiknek barátságát kereste, és ezen emlékezet drágább és becsesb a költséges műemlékekénél, a dícsőítő szónoklatoknál; amazok csakhamar romba dőlnek, emezek elhangzanak; de arról bizonyos vagyok, hogy a serény munkatársak, a történelmi szakosztály tagjai Ráth Károlyt nem oly hamar fogják felejteni.